

BIOPOLITIKAS JĒDZIENS UN TĀ SNIEGTĀ PERSPEKTĪVA POLITISKAJĀ FILOZOFIJĀ

Ieva Juhņeviča

ieva.juhnevisa1@gmail.com

Atslēgas vārdi: *biopolitika, politiskais subjekts, Mišels Fuko, Džordžo Agambens, Roberto Esposito*

Šajā rakstā autore demonstrēs biopolitikas jēdziena vēsturisko attīstību, iezīmējot biopolitikas un tās pētniecības konceptuālo attīstību 20. gadsimta politiskajā domā, izmantojot Mišela Fuko, Džordžo Agambena un Roberto Esposito idejas par biopolitiku. Uzrādot biopolitikas jēdziena izmantojumu un tā konceptuālo attīstību politiskajā filozofijā, autore norāda uz biopolitikas jēdziena iespējam mūsdienu politisko notikumu analīzē, kā arī uz šī jēdziena atklāto ambigvitāti un politiskā subjekta definēšanas mēģinājumiem politiski juridiskajā diskursā.

Biopolitika kā koncepts lielā mērā ir mūsdienu politikas filozofijas fenomēns, kas attīstās un kļūst īpaši svarīgs tieši 20. gadsimta kontekstā, ņemot vērā šī gadsimta politiskos nosacījumus, kā arī straujo tehnoloģiju un zinātņu attīstību, īpaši medicīnas un bioloģijas jomā, kas problematizē cilvēka dzīvības un veselības jautājumus, kā arī populācijas un demogrāfijas tēmas kopumā. Mūsdienās šis koncepts tiek izmantots arvien biežāk, lai diskutētu par tādiem tematiem kā patvēruma politika, demogrāfijas jautājumi, pētījumi farmācijas un agrīkultūras jomā, bioētikas diskusijas, kas saistītas ar eitanāzijas un aborta jautājumiem.

Biopolitikas jēdzienam tiek piedēvētas dažādas un nereti konfliktējošas nozīmes. Par vienu no pirmajiem koncepta attīstītājiem var uzskatīt zviedru politisko domātāju Rūdolfu Čellenu (*Rudolf Kjellén*, 1865–1922), kurš ir arī viens no pirmajiem autoriem, kas izmanto ģeopolitikas nojēgumu. Biopolitikas

jēdzienu autors definē kā “analogu dzīves zinātnei, proti, bioloģijai”¹. Šis koncepts autoram liekas nozīmīgs arī tāpēc, ka grieķu vārds *bios* apzīmē ne tikai naturālo, fizikālo dzīvi, bet arī, iespējams, kulturālo. Čellens valsts konceptu saprot naturalistiski, tādēļ arī politiskie procesi autora izpratnē tiek naturalizēti. Šāda izpratne par biopolitisko 20. gadsimta sākumā nav reta parādība. Tas parādās tādu vācu domātāju kā Karla Bindinga (*Karl Binding*, 1841–1920) un Eberharda Denerta (*Eberhard Dennert*, 1861–1942) darbos. Šajā kontekstā notiek diskusijas par valsts kā organisma aizsardzību.

Balstoties šādā biopolitikas izpratnē, 20. gadsimta 70. gados ASV veidojas starpdisciplinārie pētījumi, kas, izmantojot dzīvības zinātņu (*life sciences*) datus un teorijas, modelē teorijas, kas spētu izskaidrot politisko procesu attīstību. Viens no iemesliem šādai politikas zinātņu pētniecības attīstībai ir racionālās izvēles teoriju popularitāte, kas liek

raudzīties uz politisko procesu skaidrošanu empīriskā griezumā.² Līdz ar racionālās izvēles teoriju popularitāti jau 60. gados ASV politologi un sociologi mēģina izmantot bioloģijas teorijas, lai skaidrotu politisko procesu gaitu, un definē šos pētījumus, izmantojot biopolitikas nojēgumu. Biopolitikas nojēgums tiek izmantots, lai skaidrotu šo pētījumu starpdisciplināro pieeju, izmantojot politikas procesu pētniecībā evolucionārās bioloģijas pieeju, kā arī etoloģijas teorijas. Galvenais pieņēmums šādu biopolitikas pētījumu ietvaros ir tas, ka bioloģijas jomā veiktie pētījumi, kā arī izstrādātās pieejas var veicināt labāku un pilnīgāku politisko attieksmju un procesu skaidrojumu.³ Cilvēks jeb politiskais subjekts šādā skatījumā ir ne tikai kompleksa racionāla būtne, bet arī bioloģiska būtne, kuras politiskās uzvedības kontekstā nozīmīgi ir arī apkārtējās vides apstākļi.

Kā biopolitikas koncepta teoretizēšanas tumšo pusi iepretim šim racionālajam skatījumam uz cilvēku un sabiedrību var minēt nacisma ideoloģiju. Nacisma kontekstā biopolitikas jēdziens tika izmantots, lai pamatotu valsts rasismu un lūkotos uz valsti kā organismu, kurš ir jāaizsargā. Piemēram, 1934. gadā Reiha Veselības departamenta vadītājs Hanss Reiters (*Hans Reiter*, 1881–1969) savā uzrunā lieto nojēgumu “biopolitika”, lai atsauktos uz jauno nacisma bioloģisko izpratni par valsti un tai piederīgajiem, kuras kontekstā ir nepieciešams veicināt un uzlabot vācu tautas ģenētisko materiālu.⁴

Nacisma režīma pētījumi biopolitikas kontekstā ir kļuvuši īpaši svarīgi, jo šī politikā iekārta atklāj biopolitiskās iespējas. Itāļu filozofs Roberto Esposito (*Roberto Esposito*, dzim. 1950) norāda, ka “nacisms nav realizēta filozofiskā ideja, bet gan bioloģija kopumā — dzīvība ir nacisma transcendentālais objekts, rase ir tā subjekts, savukārt bioloģija ir nacisma leksikas pamats”⁵. Šajā autora citātā iezīmējas biopolitikas nojēguma galvenais problēmpunkts — politikas, kā arī valsts centrā ir rūpes par cilvēka bioloģisko eksis-

tenci, par tā dzīvību. Iezīmētais kontrasts starp racionālo un empīrisko skatījumu uz cilvēku un nacisma skatījumu uz valsti kā uz organismu, kas ir jāaizsargā, norāda uz biopolitikas koncepta ambiguitāti. Biopolitiskais norāda uz mūsdienu politikas problemātiskumu, kurā viens no nozīmīgākajiem jautājumiem ir jautājums par pārvaldības veidu, kurš visveiksmīgāk nodrošina kontroli, rūpi pār cilvēka dzīvības lietojumu.

Kā vienu no ievērojamākajiem domātājiem, kurš norāda uz mūsdienu varas veiksmīgāko pārvaldības veidu meklējumiem, var minēt Mišelu Fuko (*Michel Foucault*, 1926–1984), kurš uzrāda biopolitikas jēdziena plašo analīzes lauku, iezīmējot biopolitikas kā koncepta lietderīgumu gan totalitārisma analīzē, gan mūsdienu racionālās liberālās sabiedrības analīzē. Fuko biopolitikas problemātikai pievēršas sava darba “Seksualitātes vēsture” pirmajā daļā ar nosaukumu “Zinātgriba” (*Histoire de la sexualité: La Volonté de savoir*). Autors šajā darbā raksturo biovaru kā tiesības uz nāvi un varu pār dzīvību, proti, tiesības un vara pār dzīvību un nāvi, kas kādreiz piemita suverēnam, mūsdienās tiek vērstas uz populācijas dzīves paildzināšanu un tās efektīvu optimizēšanu.⁶

Lai saprastu, kādēļ Fuko attīstīta analīze ir bijusi īpaši nozīmīga biopolitikas nojēguma attīstībā 20. gadsimtā, ir nepieciešams iezīmēt Mišela Fuko varas izpratni. Fuko sabiedrības procesu pētniecībā piedāvā jaunu skatījuma veidu, izmantojot arheoloģijas un ģeoloģijas metodes. Kā norāda Fuko domas pētnieki Dreifuss (*Hubert L. Dreyfus*, 1929–2017) un Rabinovs (*Paul Rabinow*, dzim. 1944), fenomenoloģija, strukturālisms un hermeneitika kā metodes nav spējušas piepildīt uz tām liktās cerības sabiedrības pētniecībā, tādēļ Fuko mēģina piedāvāt zināma veida alternatīvu.⁷ Fuko ar ģeoloģijas un arheoloģijas metožu palīdzību iztaujā šķietami stabilus un pašsaprotamus vēstures konceptus, tādējādi padarot vēsturi trauslu. Fuko varas pētniecībā izmanto ģeoloģijas metodi,

jo tās mērķis ir “fiksēt notikumu singularitāti ārpus jebkādas monotonas pabeigtības”⁸.

Mišela Fuko varas attiecību pētniecību visbiežāk atpazīst tieši disciplinārās varas nojēguma kontekstā, taču autora pētniecība, kas visspilgtāk izpaužas darbā “Uzraudzīt un sodīt” (*Surveiller et punir. Naissance de la prison*), ir būtiska arī tālākajos biopolitikas pētījumos. Varai autora skatījumā nav viena koncentrēšanās punkta — tā ir anonīma.⁹ Varas attiecības šādā nozīmē ir kā visaptverošs tīkls, kurš spēj sakārtot un ietvert politiskā subjekta dzīves detaļas. Fuko šo varas aspektu raksturo kā “detaļu politisko anatomiju”¹⁰. Autors raugās uz varas attiecībām ciešā saistē ar zināšanām. Tieši zināšanu un varas attiecību kopums vislabāk izgaismo autora pieeju gan biopolitikas, gan disciplinārās varas pētījumos. Pēc autora domām, zināšanas un vara viens otru nemitīgi artikulē, starp tām nekad nepastāv statiskas, nemainīgas attiecības¹¹. Šajā aspektā iezīmējas varas kā produktīva spēka izpratne — vara kā produktīvs spēks attiecībās ar zināšanām spēj veidot diskursu, kas efektīvi var veidot un iesaistīt varas subjektus.

Kā vēl vienu būtisku Fuko varas analīzes aspektu var iezīmēt uzsvāru uz ķermeni, ķermenisko, kas ir nozīmīgs aspekts arī biovaras, biopolitikas pētniecībā. Varas efektu un zināšanu saspēle veido varas subjekta ķermeni. Ķermenis varas attiecību tīklojumā ir varas instruments, kā arī efekts, proti, vara var veidot cilvēka ķermeni un tā izpausmes, kā arī paša cilvēka skatījumu uz savu ķermeni. “[Ķ]ermenis ir tieši iesaistīts politiskajā laukā. Varas attiecībām ir tūlītēja vara pār to; tās izmeklē to, iezīmē to, trenē to, arī moka un piespiež to veikt uzdevumus, ceremonijas, izplatīt noteiktas zīmes.”¹² Uzsvārs tiek likts uz ķermeņa efektivitāti un tā noderīgumu, kas ir cieši saistīts ar ekonomisko sistēmu, izmantojot dažādas disciplinārās prakses, kā, piemēram, novērošanu, kas pārvēršas pašuzraudzībā un izpaužas caur dažādām dokumentēšanas un subjektivizācijas tehnoloģijām.

Fuko iezīmētais disciplinārās varas skatījums un aprakstītās tehnikas ir būtiskas autora biopolitikas nojēguma izveidē, kas palīdz atklāt mūsdienu politikas jeb biopolitikas, kā to definē itāļu filozofs Džordžo Agambens (*Giorgio Agamben, dzim. 1942*), varas struktūras. Paralēli Seksualitātes vēstures projektam Fuko pasniedz lekcijas *Collège de France*, kur tādos lekciju ciklos kā “Sabiedrība ir jāaizstāv” (*Il faut défendre la société*), “Drošība, teritorija, populācija” (*Sécurité, territoire, population*) un “Biopolitikas dzimšana” (*Naissance de la biopolitique*) izvērš biopolitikas nojēguma izpratni, kas sniedz plašāku ieskatu autora biopolitikas pētniecībā. Autora biopolitikas koncepts tiek kritizēts kā nepabeigts, fragmentārs un nekoncekvents, ja ņem vērā Fuko tālāko domas attīstības gaitu, kur autors raksta par subjekta un pašrūpes tematu, ko varētu raksturot kā noteikta veida ētiku. Šādai kritikai daļēji var piekrist, piemēram, norādot uz tādiem iepriekšminētiem autoriem kā Agambens un Espozito, kuri mēģina izvērst Fuko iezīmētos biopolitikas aspektus, lai veidotu koherentāku biopolitikas koncepciju un norādītu uz noteiktiem aspektiem, kurus Fuko doma, iespējams, ir nepietiekami izgaismojusi. Tajā pašā laikā iebildumi par Fuko turpmākās darbības nesaskanību nav pamatoti, jo Fuko lekcijas un darbi, kas ir saistīti ar biopolitiku un biovaras analīzi, kā arī darbi, kas ir saistīti ar ētikas dimensiju un subjektivitātes analīzi, atrod savu kopsaucēju Fuko plašākā interesē par pārvaldības (*gouvernementalité*) problemātiku, kas izpaužas gan biopolitiskajā, gan ētikā kā sevis pārvaldībā.¹³

Fuko nevēlas veidot varas, kā arī ētikas vienotu teoriju, bet gan analizēt un norādīt uz konkrētiem attiecību un pārvaldības veidiem un piemēriem, kā arī pastāvošajiem vēsturiskajiem noteikumiem, kādēļ šādas varas attiecības ir iespējamās. Biopolitikas kontekstā varas attiecības un pārvaldības tehnikas tiek koncentrētas uz cilvēka, populācijas dzīvību un veselību. Fuko vēsturiski biopolitikas pārvaldības veidu nostāda iepretim

suverēna varas attiecībām, norādot, kā ir mainījusies attieksme pret politisko subjektu un tā dzīvību. Fuko norāda, ka “viena no suverēna varas privilēģijām ir bijušas tiesības lemt pār nāvi un dzīvību”¹⁴. Šādas varas attiecības autors raksturo caur asimetrijas jēdzienu — šeit darbojas tikai nāves aspekts, kur suverēns subjektam var vai nu atņemt dzīvību, vai ļaut tam dzīvot.

Līdz ar biopolitikas pārvaldības veida dzimšanu transformējas arī šī suverēnās varas izpratne par politiskā subjekta dzīvību un veselību. Varu mūsdienu kontekstā Fuko raksturo caur produktivitātes, efektivitātes un spēku pluralitātes nojēgumiem, tādējādi suverēna tiesības uz nāvi tiek transformētas, lai būtu iespējams pārvaldīt un efektīvizēt politisko subjektu dzīvību. Šajā aspektā iezīmējas arī biopolitikas galvenais paradokss un jēdziena ambiguitāte, kas ļauj biopolitiskajiem procesiem attīstīties šķietami dažādos virzienos — nekad iepriekš varas režīmi nav bijuši tik destruktīvi, kā sākot ar 19. gadsimtu, tajā pašā laikā rūpējoties par cilvēka, politiskā subjekta, kā arī sabiedrības veselību, dzīvību un higiēnu.¹⁵

Biopolitikas rūpju par dzīvību dubultniece ir vara pār nāvi jeb, kā to dēvē, piemēram, Džordžo Agambens, tanatopolitika. Līdz ar straujo tehnoloģiju attīstību masu iznīcināšana tiek veikta populācijas dzīvības un tās efektivitātes vārdā. Tajā pašā laikā ir būtiski norādīt uz Fuko izvērsto varas produktīvo aspektu, kur populācija ne tikai tiek aizsargāta, bet arī disciplinēta un veidota. Indivīds un tā dzīvība biopolitikas varas attiecību kontekstā ir lietderīgi tiktāl, ciktāl tie var būt noderīgi savā eksistencē. Šajā varas attiecību diskursā arvien grūtāk ir attaisnojams nāvesods — tiek veidoti dažādi normalizēšanas diskursi. Nāvesods ir attaisnojams tikai tad, kad indivīdu nav iespējams normalizēt un iekļaut konkrētajās varas attiecībās un kad tas bioloģiski apdraud sabiedrību kopumā.¹⁶

Normalizācija un normalizējamā kategorija tiek transformēta caur juridisko, kā arī

medicīnas diskursu. Pēc Fuko domām, anormālā kategorija, ko izveido psihiatrijas diskurs 19. gadsimtā, ļauj tālāk veidoties arī jauniem rasisma un valsts rasisma veidiem.¹⁷ Šī diskursa transformācijas var saskatīt arī mūsdienu juridiskajā problemātikā, runājot par dažādām neaizsargātām cilvēku grupām, kā, piemēram, bēgļiem, un patvēruma diskursu kopumā. Konkrētais rasisms nav vienkārši vienas grupas vērsšanās pret otru, bet gan “iekšējs rasisms, kas ir raksturīgs konkrētām sabiedrībām un attiecas uz visu tās locekļu izvērtēšanu”¹⁸.

Līdz ar dzīvības un tās bioloģisko aspektu ienākšanu politiskajā un juridiskajā valsts diskursā Fuko norāda uz jaunas varas attiecību analīzes nepieciešamību, atkāpjoties un transformējot klasiskās politiskās un juridiskās teorijas jēdzienus. Starp juridisko diskursu un reālo varas praksi var konstatēt plaisu — varas pielietotās prakses pārkāpj juridiskās robežas. Fuko iezīmē šo aspektu liberālisma kontekstā savā lekciju ciklā “Biopolitikas dzimšana”. Galvenā politiskā problemātika izkristalizējas kā pārvaldības racionalitātes meklēšana — veids, kā efektīvāk pārvaldīt, taču tajā pašā laikā veicināt indivīdu brīvību.¹⁹ Fuko norāda, ka jaunais uzsvars konkrētajā politikas racionalitātē ir attālināšanās no juridiskās un likuma problemātikas, kura tiek pamazām aizstāta ar politiskās ekonomikas jautājumiem.²⁰ Fuko šajā kontekstā nav pirmais autors, kas uzrāda šādu varas attiecību analīzi, — uz politiskās ekonomikas pieaugošo aktualitāti norāda arī Hanna Ārente (*Hannah Arendt*, 1906–1975) darbā “Cilvēka stāvoklis” (*The Human Condition*).²¹

Fuko idejas par varu un biopolitiku, kā arī uzrādīto nesaskanību starp likuma diskursu un politisko realitāti turpina attīstīt vairāki domātāji 20. gadsimta politiskajā teorijā. Spilgtākie autori biopolitikas pētniecības kontekstā, kuri īpaši pievēršas politiski juridiskajam diskursam, ir jau iepriekšminētie itāļu domātāji — Džordžo Agambens un Roberto Esposito.

Džordžo Agambens, līdzīgi Mišela Fuko pieejai, norāda uz vēsturisko, lai atklātu mūsdienu politisko situāciju, taču, atšķirībā no Fuko, Agambens pievēršas klasiskās politiskās teorijas jēdzieniem, kā suverēns, suverenitāte, kas norāda uz valsts juridiski institucionālo paradigmu, lai norādītu uz jau minēto nesaskanību starp politisko teoriju un praksi. Kāda no spilgtākajām Agambena idejām: biopolitika ir viena no atslēgām, kas var izskaidrot, kādēļ iespējama pāreja no parlamentārās demokrātijas uz totalitāru iekārtu un otrādi, tādēļ, izprotot biopolitiskās pārvaldības veida loģiku, Rietumu politiskajā domā ir iespējams mainīt politisko procesu izpratni, kā arī virzību kopumā.²²

Parlamentārās demokrātijas transformācijas, pēc autora domām, bija iespējamas, jo starp politiku un biopolitiku ir iespējams likt vienādības zīmi, it īpaši 20. gadsimta kontekstā. Šādā politiskā skatījumā nozīmīgākais jautājums saistīts ar to, kāds ir veiksmīgākais pārvaldes, kā arī organizācijas veids, lai nodrošinātu kontroli pār kailās dzīvības lietojumu. Agambena vēsturiskais skatījums norāda uz tiem nosacījumiem, kas ir jāvuši attīstīties biopolitikas skatījumam. Viena no spilgtākajām vēsturiskajām metaforām, ko izmanto autors, ir koncentrācijas nometne kā Rietumu politikas paradigma. Koncentrācijas nometne autora varas ģeoneoloģijā nav vienkāršs vēsturisks fakts, kurš skatāms ārpus mūsdienu politikas konteksta un kuram nav nekā kopīga ar mūsdienu politiskajām norisēm. Koncentrācijas nometni autors raksturo kā mūsdienu politiskās telpas *nomos* — tās slēpto matricu.²³

Viens no galvenajiem nojēgumiem, kas palīdz Agambenam atklāt biopolitikas jeb mūsdienu politikas struktūru, ir svētais cilvēks jeb *homo sacer*, kas ir aizgūts jēdziens no romiešu likuma izpratnes. Šis cilvēks var tikt nogalināts, taču nevar tikt upurēts vai ziedots reliģiska rituāla ietvaros.²⁴ Tieši šis nojēgums atklāj autoram tik svarīgā suverenitātes nojēguma loģiku, ko autors raksturo

caur izņēmuma stāvokli. *Homo sacer* atrodas izņēmuma paradoksālajā stāvoklī, kur šis stāvoklis kļūst par vienu no galvenajiem noteikumiem veiksmīgai politikas jeb biopolitikas pastāvēšanai, kad iekļaušana un izslēgšana, tiesības un fakts vairs nav nošķirami viens no otra.²⁵ *Homo sacer* kailā dzīvība, kas darbojas kā metafora politiskā subjekta kailajai dzīvībai biopolitikas paradigmā, ir gan varas subjekts, gan objekts. Demokrātijas kontekstā šī kailā dzīvība tiek aizstāvēta un tiek runāts par kailās dzīvības brīvību, taču tieši šajā aspektā Agambens iezīmē mūsdienu demokrātisko politisko iekārtu visspilgtāko aporiju — šī politiskā iekārta mēģina iezīmēt un nospraust cilvēka brīvības sfēru tieši kailās dzīvības sfērā, kas tajā pašā laikā nozīmē indivīda pakļaušanu.²⁶

Agambens šo politiskā subjekta iekļaušanu caur izņēmuma stāvokli pārņem no vācu filozofa Karla Šmita (*Carl Schmitt*, 1888–1985) suverēna koncepcijas. Šmits izvērs suverēna definīciju vienā no saviem populārākajiem darbiem “Politiskā teoloģija” (*Politische Theologie*). Šajā darbā autors norāda, ka klasiskie politiskie koncepti ir sekularizēti teoloģiskie koncepti.²⁷ Ar šo izteikumu Šmits vēlas norādīt, ka politiskie koncepti ir teoloģiski nevis tādēļ, ka tie mēģina iedibināt vai atjaunot teoloģisku spēku, bet gan tādēļ, ka tie ir zaudējuši ietekmi iepretim birokratizācijai un tehnoloģiskajai attīstībai. Iepretim birokratizācijai Šmits iezīmē savu suverēna teoriju, kas, pēc autora domām, stiprina politiskos konceptus kopumā.²⁸ Suverēns šajā nozīmē ir tas, kurš izlemj, vai īstenot izņēmuma jeb ārkārtas stāvokli, tādējādi pats suverēns ir kā robežjēdziens politiskajā laukā — tas ir iekļauts likuma sfērā, taču tajā pašā laikā tas ir ārpus tās, jo spēj lemt pār to.

Agambens pārņem šo suverēna loģiku, norādot uz *homo sacer* jeb kailo dzīvību mūsdienu biopolitikas paradigmā. Visspilgtāk izņēmuma jeb ārkārtas stāvokli raksturo pilsoņu karš, kas kā izņēmuma gadījuma piemērs ir īpaši populārs 20. gadsimta notikumu

kontekstā. Viens no uzskatāmākajiem piemēriem ir nacistiskā Vācija, kuras eksistenci raksturo divpadsmit gadu ilgs ārkārtas stāvoklis. Agambens šo situāciju raksturo šādi: “[M]odernās totalitārās iekārtas var tikt definētas kā juridiskā pilsoņu kara iekārtas, kuras ar izņēmuma stāvokļa palīdzību likvidē un izslēdz ne tikai politiskos pretiniekus, bet arī veselās sabiedrības grupas, kuras dažādu iemeslu dēļ nav iespējams integrēt konkrētajā politiskajā sistēmā.”²⁹ Šo paradigmu var raksturot arī kā cīņu starp Cilvēkiem un cilvēkiem, proti, notiek cīņa par konkrēta Cilvēka jeb cilvēka ideāla veidošanu, kur konkrētie cilvēki tiek veidoti, izmantojot arī masu iznīcināšanas līdzekļus.

Totalitārisma sistēmas izmantoto ārkārtas stāvokli un no tā izrietošās sekas autors iezīmē arī mūsdienu politikas kontekstā — mūsdienu demokrātiskās iekārtas joprojām izmanto ārkārtas stāvokli, lai realizētu konkrētus mērķus. Viens no spilgtākajiem piemēriem 21. gadsimtā ir ASV izvērstie pasākumi Tuvajos Austrumos pēc 11. septembra notikumiem. Ārkārtas stāvoklis ne tikai kalpo par pamatojumu karadarbības uzsākšanai ārpus valsts teritorijas, bet arī pasākumu veikšanai terorisma draudu apkarošanai valsts teritorijā. 2001. gada 13. novembrī ASV prezidents izdod militāro rīkojumu, kas paredz, ka nepilsoņi, kuri tiek turēti aizdomās par teroristiskām aktivitātēm, var tikt aizturēti uz nenoteiktu laiku. Agambens šo rīkojumu raksturo kā tādu, kas “pilnībā atceļ jebkādu indivīda juridisko statusu, tādējādi veidojot juridiski nenosaucamu un neklasificējamu subjektu”³⁰.

Politiskā subjekta novietojums un tā identitāte ir viena no galvenajām modernās politiskās realitātes jeb biopolitikas iezīmēm, ko izceļ arī Espozito. Autors norāda, ka mūsdienu politiskajā, kā arī juridiskajā diskursā arvien vairāk ienāk bioloģiskais, rūpe par cilvēka bioloģisko dzīves aspektu. Espozito šo aspektu dēvē par personas diskursu. Par spīti tam, ka personas koncepts 20. un 21. gad-

simtā tiek veidots tā, lai spētu mazināt jau minēto plaisu starp likumā noteiktajām tiesībām un realitāti un aizstāvētu sabiedrības mazāk aizsargātās grupas, tas tomēr izraisa pretēju efektu.³¹ Cilvēktiesību un personas diskursa neefektivitāte var tikt uzrādīta ar pieaugošo cilvēku skaitu, kuri cieš no nabadzības, bada un dažādu konfliktu radītajām sekām. Pēc Pasaules bankas sniegtās informācijas, 2030. gadā apmēram 50% no pasaules iedzīvotājiem dzīvos uz nabadzības sliekšņa un cietīs badu pieaugošo konfliktu dēļ, kā arī klimata izmaiņu dēļ³², savukārt ANO Bēgļu aģentūras (UNHCR) ziņojums 2018. gadā izgaismo akūto situāciju piespiedu pārvietošanas (*forced displacement*) jautājumā, kur apmēram 67 miljoni cilvēku ir bijuši spiesti pamest savas dzīvesvietas, lai izbēgtu no konfliktu radītajiem draudiem un nabadzības; šis skaitlis ir dubultojies pēdējo divu desmitgažu laikā. 84% no šiem cilvēkiem dzīvo zema vai vidēja ienākuma līmeņa valstīs, savukārt ceturtdaļa no šiem cilvēkiem dzīvo vismazāk attīstītajās valstīs.³³

Cilvēktiesību nojēgums, kas operē caur personas nojēguma diskursu, formāli norāda uz visu cilvēku dzīvības iekļaušanu likuma aizsargājošajā sfērā, taču, ņemot vērā minētos faktus, ir skaidrs, ka tiesības uz dzīvību ir vismazāk garantētās tiesības mūsdienās un liela daļa cilvēku atrodas Agambena iezīmētajā izņēmuma, ārkārtas stāvoklī. Šī ir paradoksāla situācija, jo kopš Otrā pasaules kara un tajā piedzīvotajām nacisma tanatopolitikas šausmām cilvēktiesību diskursa ietvaros cilvēka tiesības tiek saistītas nevis ar pilsonības nojēgumu, kurš bieži vien ierobežo tādu neaizsargāto grupu kā bēgļu un bezvalstnieku tiesības, bet gan ar personas jēdzienu, kur persona tiek izprasta kā cilvēks, kuram ir tiesības uz pašnoteikšanos.³⁴ Personas jēdziens tiek ieviests, lai spētu sniegt aizsardzību pret nacisma cilvēka izpratni, kur cilvēks tiek vardarbīgi reducēts tikai uz tā ķermenisko, bioloģisko aspektu. Par spīti mēģinājumiem izmantot personas jēdzienu

kā sava veida tiltu starp cilvēka un pilsoņa nojēgumiem, Roberto Esposito norāda, ka tieši personas izpratne un tās diskursa transformācijas, piemēram, romiešu likumdošanas, bioloģijas un kristietības tradīcijās, ir palielinājušas plaisu starp cilvēku un tiesību turētāju (*bearer of rights*) jeb starp cilvēka bioloģisko un racionālo eksistenci, dzīves daļu, proti, būt cilvēkam nebūt nenozīmē automātiski būt arī personai, un otrādi.³⁵ Persona ir mākslīgs un abstrakts koncepts, proti, šis koncepts balstās noteiktā vēsturiskā diskursā, kura ietvaros, definējot to, ko nozīmē būt personai, tiek veikta robežu novilkšana un noteiktu grupu izslēgšana — “pilnībā pieredzēt būšanu personai (*personhood*) nozīmē ierobežot un izstumt citus dzīvus individuus uz lietiskuma (*thingness*) robežas”³⁶.

Personas diskursā cilvēks, tā eksistence tiek lietiskota, šis aspekts parādās gan totalitārās iekārtās, gan mūsdienu liberālisma izpratnē.³⁷ Abos varas diskursos cilvēka ķermenis un tā bioloģiskā eksistence tiek lietiskota — totalitārās iekārtas, kā nacisma, gadījumā cilvēka ķermenis un tā bioloģiskā eksistence pieder valsts suverenitātei, savukārt liberālisma gadījumā, kurā tiek daudzinauta indivīda brīvība un pārvaldības efektivitāte, kas pēc iespējas mazāk ierobežo, ķermenis pieder indivīdam (personai), taču realitātē arī šis robežas nav skaidri novilkta. Liberālismu un nacismu vieno to attieksme pret bioloģisko dzīvi, cilvēka ķermeni kā pret pakļautu lietu personas vai suverēna augstākiem mērķiem. Pat ja personas mērķis ir vairojot savu brīvību, neatkarību no kaut kā, tās ķermenis tiek uztverts kā lieta, kas var piederēt un tikt piesavināta.

Īpaši spilgti ķermeņa lietiskošanas aspekts parādās Roberto Esposito iezīmētajā bioētikas diskursā. Bioētikas diskursā, pēc autora domām, sevī iemieso romiešu likumdošanas nošķirumu starp personu un homo jeb cilvēku tā ķermeniskajā eksistencē, tādējādi ir iespējams iezīmēt dažādas gradācijas, kas variē robežās no “pilnīga persona”, “gandrīz per-

sona”, “ne-persona” un pat “anti-persona”. Šīm dažādajām gradācijām atbilst arī dažādi personalizācijas vai depersonalizācijas līmeņi, tādējādi personas jēdziens, kas ir pamatā mūsdienu cilvēktiesību diskursam un kuram būtu jāaizsargā cilvēki, izpludina un novelk dažādas robežas tiesībām uz dzīvību — “personas statusu nosakošais politiski juridiskais mehānisms nosaka pēdējo robežu starp to, kam būtu jādzīvo un ko likumīgi var atstāt nāvei”³⁸. Šī formula sasaucas ar jau Fuko izteikto biopolitikas formulu: tiesības uz nāvi un vara pār dzīvību.

Kā redzams, iezīmējot biopolitikas jēdziena dažādo izmantojumu, kā arī biopolitikas kritikas tradīciju, ar ko visbiežāk tiek asociēts biopolitikas jēdziens filozofijā, kas šajā rakstā tika iezīmēta caur Mišela Fuko, Džordžo Agambena un Roberto Esposito darbiem, biopolitikas jēdziens norāda uz nesenās politiskās vēstures, kā arī mūsdienu politikas aporijām un robežām. Šo pētījumu centrā ir modernais politiskais subjekts un nemitīgi mēģinājumi to definēt, kas norāda uz plašāku politiski juridiskā diskursa problemātiku. Visi trīs autori, izmantojot ģeoloģijas pieeju, ko sākotnēji varas pētniecībā aktualizē Fuko, norāda uz biopolitikas svarīgo lomu politisko procesu analizē, tās spēju norādīt uz problemātiskajiem aspektiem, kas bieži vien ir šķietami paradoksāli, jo tos nosaka ļoti trauslas robežas, kas nemitīgi tiek mainītas un sapludinātas.

Viena no šādām jomām ir privātā un publiskā robežas — vai biopolitikas un tās dubultnieces tanatopolitikas šausmu pieredze ir tikai politiski vēsturiski notikumi vai arī strikti personiska pieredze? Piemēram, Džordžo Agambens šajā kontekstā norāda, ka gan bosniešu sieviete Omarskā, gan ebrejs Aušvicā nonāk nometnē nevis kādas apzinātas politiskās izvēles dēļ, bet gan kaut kā privāta un vārdos neizsakāma dēļ — tā asiņu, identitātes un ķermeņa dēļ.³⁹ Privātā un publiskā sfēra, kā arī ētiskais un politiskais, ko bieži vien politiskā diskursā ir vēlme nodalīt, šajā kontekstā kļūst nenošķirami, un tādējādi var tikt

iezīmētas paradoksālas robežas un cilvēka definējumi, uz kuriem norāda visi trīs autori. Fuko uz šo aspektu norāda caur varas produktivitātes un indivīda subjektivizācijas aspektu, kas noteiktos kontekstos izvēršas anormālā kategoriju veidošanā un rasisma koncepcijā. Agambens, izmantojot suverēna teoriju, norāda uz juridiski politiskā diskursa iespējām novilkt robežas starp indivīdiem, kuri būtu jāaizsargā un kuriem nav šādu tiesību, savukārt Roberto Esposito padziļina šo robežu izpētes lauku, norādot uz akūtu nespēju aizsargāt cilvēka tiesības uz dzīvību un sajakumu, ko rada juridiski politiskā tradīcija apvienojumā ar straujo zinātņu, īpaši bioloģijas, attīstību, kas bieži vien tiek iesavinātas politiskajā.

Iezīmējot šo trīs autoru biopolitikas kritiku un analīzi, izkristalizējas biopolitikas kā jēdziena bagātīgais analīzes lauks, kas pievēršas ne tikai vēsturisku notikumu analīzei, bet arī norāda uz aktuālajām politikas problēmām un politiski juridiskās teorijas ietvaros izmantoto jēdzienu, piemēram, cilvēktiesību jēdzienu, problemātiku iepretim politiskajai realitātei. Biopolitikas kritikas tradīcijas auglīgums, kā to var secināt no aprakstīto trīs autoru pieejas, slēpjas tās vēsturiskumā, kā arī dažādo skatu punktu apvienojumā, ņemot vērā ne tikai politiski juridisko diskursu un tajā noteikto terminoloģiju, bet arī zinātniskās teorijas un to vēsturi, ētisko dimensiju, kā arī mākslas un literatūras piedāvātās iespējas raudzīties uz pašsaprotamo no citām diskursa pozīcijām.

Avoti un piezīmes

- ¹ Esposito R. *Bios: Biopolitics and Philosophy*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008, p. 17.
- ² Liesen T. L., Walsh B. M. The Competing Meanings of "Biopolitics" in Political Science: Biological and Postmodern Approaches to Politics. *Politics and the Life Sciences*, 2012, 31 (2/1): 3.
- ³ *Ibid.*, p. 4.
- ⁴ *Ibid.*, p. 3.
- ⁵ Esposito R. *Terms of the Political: Com-*

munity, Immunity, Biopolitics. New York: Fordham University Press, 2013, p. 80.

- ⁶ Foucault M. *Histoire de la sexualité: La Volonté de savoir*. Paris: Gallimard, 1976, p. 175.
- ⁷ Dreyfus L. H., Rabinow P., Foucault M. *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago: The University of Chicago Press, 1982, p. 104.
- ⁸ Foucault M. Nietzsche, Genealogy, History. In: Bouchard D. F. (Ed.) *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*. Ithaca: Cornell University Press, 1980, p. 139.
- ⁹ Foucault M. *Le Pouvoir psychiatrique. Cours au Collège de France (1973 — 1974)*. Paris: Seuil, 2003, p. 23.
- ¹⁰ *Ibid.*, p. 141.
- ¹¹ Foucault M. Prison Talk. In: Gordon C. (Ed.) *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*. New York: Pantheon Books, 1980, p. 51.
- ¹² Foucault M. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Paris: Gallimard, 1975, p. 30.
- ¹³ Elden S. *Foucault's Last Decade*. Cambridge: Polity Press, 2016, p. 93.
- ¹⁴ Foucault, 1976, op. cit., p. 177.
- ¹⁵ *Ibid.*, p. 179.
- ¹⁶ *Ibid.*, p. 181.
- ¹⁷ Foucault M. *Les Anormaux. Cours au Collège de France (1974–1975)*. Paris: Seuil, 1999, p. 290.
- ¹⁸ *Ibid.*, p. 289.
- ¹⁹ Foucault M. *Naissance de la biopolitique. Cours au collège de France (1978–1979)*. Paris: Seuil, 2004, p. 4.
- ²⁰ *Ibid.*, pp. 12–13.
- ²¹ Arendt H. *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press, 1998, p. 42.
- ²² Agamben G. *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press, 1998, p. 122.
- ²³ *Ibid.*, p. 166.
- ²⁴ *Ibid.*, p. 8.

- ²⁵ Ibid., p. 9.
- ²⁶ Ibid., pp. 9.–10.
- ²⁷ Schmitt C. *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Chicago: Chicago University Press, 2005, p. 36.
- ²⁸ Ibid., p. 15.
- ²⁹ Agamben G. *State of Exception*. Chicago: The University of Chicago Press, 2005, p. 2.
- ³⁰ Ibid., p. 3.
- ³¹ Esposito R. *Third Person*. Cambridge: Polity Press, 2012, p. 4.
- ³² The World Bank: Fragility, Conflict and Violence. <https://www.worldbank.org/en/topic/fragilityconflictviolence/overview#1>. Sk. 2019. g. 28. janv.
- ³³ The UN Refugee Agency: Global Appeal 2018–2019. <https://www.unhcr.org/publications/fundraising/5a0c05027/unhcr-global-appeal-2018-2019-full-report.html>. Sk. 2019. g. 28. janv.
- ³⁴ Esposito, 2012, op. cit., p. 72.
- ³⁵ Ibid., p. 67.
- ³⁶ Ibid., p. 10.
- ³⁷ Ibid., p. 13.
- ³⁸ Ibid., p. 13.
- ³⁹ Agamben G. *Means Without End: Notes on Politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2000, p. 122.

Par autori

Mg. phil. **Ieva Juhņēviča** ir LU Filozofijas doktora studiju programmas studente. Pētniecības intereses: politiskā filozofija, biopolitikas problemātika, Mišela Fuko filozofija.

About the Author

Mg. phil. **Ieva Juhņēviča** is a student of the doctoral study programme in philosophy, University of Latvia. Research areas: political philosophy, biopolitics, philosophy of Michel Foucault.

THE CONCEPT OF BIOPOLITICS AND ITS PERSPECTIVE IN POLITICAL PHILOSOPHY

Ieva Juhņēviča

ieva.juhnevica1@gmail.com

Summary

Key words: *biopolitics, political subject, Michel Foucault, Giorgio Agamben, Roberto Esposito*

This article focuses on the historical development and use of the concept of biopolitics, outlining its conceptual development and conductive research in the context of 20th century political thought through the ideas of Michel Foucault, Giorgio Agamben, and Roberto Esposito. By demonstrating the use of this concept and the general critique of politics as biopolitics, the article highlights the concept's explanatory prowess regarding analysis of contemporary events. Through this analysis it is demonstrated that biopolitics illuminates the ambiguity of this concept and the attempts to define the subject within a political and legal discourse.